

M.M. MUXAMMADSIDIQOV

**XALQARO
MINTAQASHUNOSLIK**

TOSHKENT

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

**TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK
INSTITUTI**

M.M. MUHAMMADSIDIQOV

XALQARO MINTAQASHUNOSLIK

*O‘zbekiston raspublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi tomonidan
5120700–Jahon siyosati ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun asosiy
o‘quv qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan.*

Toshkent – 2017

UO'K: 327(075)

KBK: 66.4ya7

M 96

ISBN 978-9943-5010-8-9

**Muhammadsidiqov M.M. Xalqaro mintaqashunoslik. O'quv
qo'llanma. –T.: «Barkamol fayz media», 2017, 292 bet.**

O'quv qo'llanmada turli mintaqalardagi integratsion birlashmalar hamda mazkur minqalardagi davlatlarning zamonaviy xalqaro munosabatlardagi o'rni va roli, yuz berayotgan siyosiy-ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni keng va atrofli-cha o'rganadi. Shuningdek, o'quv qo'llanmada turli mintaqalardagi mavjud muammolar, ularga nisbatan yangicha yondashuvlar yoritib berilgan. O'quv qo'llanma Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan belgilab berilgan talablar asosida tayyorlandi.

O'quv qo'llanma jahon siyosati, xalqaro munosabatlar va siyosatshunoslik yo'nalishlarida tahsil olayotgan talabalar, bu borada faoliyat olib borayotgan mutaxassislar va umuman mazkur masala bilan qiziquvchilarga mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

R.Z. Jumayev – siyosiy fanlar doktori, professor;

M.M. Bahadirov – siyosiy fanlar nomzodi, dotsent.

ISBN 978-9943-5010-8-9

KIRISH

XX asr insoniyat tarixida muhim ahamiyat kasb etgan turli ijobiy va salbiy jarayonlarning sodir bo'lganligi bilan iz qoldirdi. Bularning biri barqarorlikni, taraqqiyotni ta'minlashga xizmat qilsa, boshqasi bashariyat uchun ulkan muammolar tug'dirgan bo'ldi. Ana shunday ijobiy jarayonlardan biri davlatlararo hamkorlikning yangi bosqichga ko'tarilishidir. Hamkorlik jarayonlari tom ma'noda dunyoda tinchlikni, tenglikni, taraqqiyotni ta'minlashga xizmat qilib, yangi xalqaro tartibotning shakllanishiga imkoniyat tug'diradi.

Zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimining globallashuvi va uning transformatsiyasi sharoitida xalqaro hayotning barcha sohalarida keskin o'zgarishlar natijasida davlatlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar shaffoflashib, integratsiyalashuv jarayonlari kuchayib bormoqda. Zamonaviy xalqaro munosabatlarning yangi ishtirokchilar sifatida xalqaro hukumatlararo moliyaviy, iqtisodiy va nodavlat tashkilotlar, hamda yangi mustaqil davlatlar yangi subyekt sifatida kirib kelishi bilan harakatlanmoqda. Hozirgi davrda mintaqaviylashuv, mintaqaviy davlatlari o'rtasida integratsiya jarayonlarining borishi, mintaqashunoslikning mazmun va mohiyatini, o'ziga xos xususiyatlarini chuqur anglab yetishni hamda uning ishtirokchilarining asosiy maqsad va vazifalarini ham yakuniy, ham amaliy jihatdan tahlil etishni talab qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy xalqaro munosabatlarda turli mintaqalarda kechayotgan o'ziga xos jarayonlarni to'g'ri baholay olish hamda davlatlararo o'zaro aloqalarni yo'lga qo'yish bo'yicha yetarli bilimlarga ega bo'lgan malakali mutaxassislarini tayyorlash, ularni bu yo'nalishdagi tajriba va malakasini oshirish muhim ahamiyat kasb etib borayotgan vazifalardan biri hisoblanadi. Shuning uchun xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlarini, tashqi siyosat va diplomatik qoidalar, xalqaro siyosat va jahon siyosati, siyosiy jarayonlar va xalqaro muammolar, ularni hal etish usul va uslublarni o'rganishga urg'u berish muhimdir.

Mamlakatimizda olib borilayotgan barcha ijtimoiy islohotlarning negizida asosiy bosh g'oya qilib yurt tinchligi va xalq farovon-

ligi maqsad qilib olingan ekan, shubhasiz, xalqaro maydondagi tajribalarni o'rganish va tegishli xulosalar chiqarish orqali bu maqsadlarga osonroq va jadallik bilan erishish mumkin.

"Xalqaro mintaqashunoslik" kursida ham aynan turli mintaqalarda yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni keng va atroflicha yoritishni maqsad qiladi. Ushbu o'quv kursining maqsadlaridan yana biri talabalarda mazkur fanning oliy o'quv yurtlarida zamonaviy talablar asosida o'qitish ko'nikmalarini hosil qilishga qaratilgan.

Talabalar zamonaviy xalqaro munosabatlarning mintaqaviy jihatlari o'quv kursini o'rganish jarayonida fanning asosiy kategoriyalari bilan tanishish bilan birga, bu fanning xalqaro munosabatlar va jahon siyosati fanlari tizimidagi o'rnini aniqlaydilar. Bundan tashqari, talabalar jahon siyosati va bugungi kundagi zamonaviy siyosiy jarayonlar borasida tushunchaga ega bo'ladilar.

Talabalar o'quv kursi mavzulari bo'yicha tahliliy materiallar bilan tanishtiriladi. Ular o'qish jarayonida zamonaviy siyosiy jarayonlar tendensiyalari va bugungi kundagi ijtimoiy muammolarni tahlil etishda ko'nikmalar hosil qiladilar. Natijada talabalarda yuz berayotgan siyosiy hodisalarni muhokama etishda faollik va bashorat qilish mahorati oshib boradi. O'quv mashg'ulotlari ma'ruzalar va amaliy mashg'ulotlarning ketma-ketlikda olib borilishi shaklida amalga oshiriladi.

Mazkur o'quv kursini o'qitish davomida jahon mamlakatlarining, qator integrasion birlashmalarning zamonaviy xalqaro munosabatlardagi o'rnini va roli to'g'risida umumiy ma'lumotlar beriladi. Ushbu kursni o'qitishda Osiyo, Afrika, Yevropa va Amerika davlatlarining xalqaro munosabatlar tizimida tutgan mavqeyini hamda mazkur hududlarda mintaqaviylashuv jarayonining borishi, mintaqaviy hamkorlik kabi masalalarni tahlil etishga alohida e'tibor qaratadi. Shu bilan birga, talabalarda davlatni har tomonlama rivojlantirish jarayonida o'ta muhim, o'ziga xos rol o'ynovchi tashqi siyosat, ijtimoiy-siyosiy jarayonlar va xususan, xorijiy davlatlarning tajribasidan foydalanish mamlakatimizning chet mamlakatlar bilan o'zaro munosabatlarini yanada mustahkamlashda va tashqi siyosatining yo'nalishlarini belgilashda nazariy bilim va amaliy mahoratni shakllantirishdan iborat.

1-BOB. XALQARO MINTAQASHUNOSLIK FANINING PREDMETI VA VAZIFALARI

Darsning maqsadi:

- mazkur ma'ruzani o'qitishdan ko'zlangan maqsad talabalarning jahon siyosatida turli mintaqalar haqida tasavvurga ega bo'lishi hamda xalqaro mintaqashunoslik fani yuzasidan bilimlarini chuqurlashtirish;
- talabalar turli mintaqalardagi mamlakatlarning siyosiy-ijtimoiy jarayonlari borasida tasavvur hosil qilishlariga ko'maklashish;
- usul va uslublardan foydalanish tajribasini oshirish hamda ilmiy tadqiqot ishlari, axborot-tahliliy yozishmalarni olib borish qobiliyatlarini rivojlantirish;
- talabalarga nazariy tushunchalardan foydalanishni hamda amaliyotda ularni qo'llashni o'rgatishdan iborat.

Tushunchalar va tayanch iboralar: *xalqaro mintaqashunoslik, mintaqaviylashuv, regionalistika, mintaqaviy hamkorlik, integratsiya, xalqaro munosabatlar, jahon siyosati, xalqaro siyosat, xalqaro tashkilotlar, globallashuv, tendensiya, global muammolar, mintaqalashtirish, xalqaro hamjamiyat, konsepsiya, demokratik dunyo g'oyasi, geosiyosiy jarayonlar, mintaqaviy integratsiya, global erkin savdo.*

1.1. O'quv kursiga kirish

Mintaqa ko'p ma'noli tushuncha bo'lib, ma'lum makon va zamon qolipidagi aniq hududni bildiradi, shundan kelib chiqib, u ilmiy adabiyotlarda ikki xil talqin qilinadi.

- Bir mamlakat ichidagi xo'jalik subyekti.
- Bir nechta davlatlarni o'z ichiga olgan ulkan hudud.

Rossiyalik akademik N.N. Nekrasov bu atamani "tabiiy sharoiti bir xil bo'lgan va o'ziga xos tabiiy resurslari asosida ishlab chiqaruvchi kuchlar rivoji bilan xarakterlangan davlatning katta qismi" deb qayd etadi¹.

¹ Некрасов Н.Н. Рациональная экономика. – М.: Мысль, 1978, 29 с.

Har qaysi fan tarmog'i o'z vazifasidan kelib chiqib mintaqani shakllantiradigan u yoki bu omilga asosiy urg'u berishi bu atamaga nisbatan turli xil talqinlarning kelib chiqishiga olib keladi. Yuqoridagilarga asoslanib, mintaqaga tabiiy chegaralar bilan cheklangan madaniy, iqtisodiy, siyosiy va harbiy sohalarda tarixiy uyushgan hamkorlik makoni, deb ta'rif berish mumkin.

Insoniyat taraqqiyotida, shu bilan birga, dunyoda tinchlikni, barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etayotgan jarayon—bu mintaqaviy hamkorlik hisoblanadi. Shundan kelib chiqib, endi asosiy urg'uni mintaqaviy hamkorlikka bersak.

“Mintaqa” lotinchadan “qism, bo'lak” ma'nolarini anglatadi. Mintaqa quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi kerak: umumiy tarixiy rivojlanish; o'ziga xos muayyan madaniy xususiyat; yagona va bir-biriga tutash geografik hudud; iqtisodiyotining o'xshashligi; mintaqaviy xalqaro tashkilotlar doirasida birgalikda faoliyat yuritish.

Aytish mumkinki geografik makon qo'shni davlatlar bilan o'zaro bog'liqlikda bo'lgan vaqtdagina mintaqaga aylanadi. O'zaro bog'liqlik mintaq ichida savdo oqimlari va diplomatik harakatlarning kuchayishiga olib kelishi mumkin.

Mintaqa bu qandaydir alomat va hodisalar majmui bo'yicha ajratilgan hudud va hududiy bo'linish tizimida birlik sifatida namoyon bo'ladi.

Mintaqa deganda yirik tabiiy-geografik, iqtisodiy-geografik, geosiyosiy va boshqa taksonlar anglanadi. E.B.Alayevning tavsifiga ko'ra, boshqa hududlardan o'z unsurlari bilan farq qiluvchi tarkibiy unsurlari o'zaro bog'langan yaxlitlikka ega hudud mintaq deb hisoblangan. Rus olimi Makarevich 1997-yilda umuman boshqa bir fikrni aytadi. Unga ko'ra, mintaq — yer, havo, flora, fauna va insonlardan iborat kompleks, unda unsurlar bir-biri bilan alohida munosabatda bo'ladi. Mintaqa bir-biriga yaqin davlatlar guruhi bo'lib, u yerda alohida iqtisodiy — geografik birlikka ega, milliy tarkib va madaniy jihatdan yaqin yoki ijtimoiy-siyosiy qurilish jihatidan bir turga mansub hudud. Ta'riflardan shu xulosa kelib chiqadiki, mintaqaning asosiy xususiyati geografik yaqinlik, yaxlitlik va o'zaro bog'langanlikdir.

Globalashuv barcha hududlarning bevosita aloqasi sifatida qabul qilinmasligi lozim. Dunyo tizimlarini tahlil etish natijasida shunday

xulosaga kelish mumkinki, birinchi o'rinda dunyoning "markaziy" hududlari, davlatlari va periferik hududlar o'rtasidagi noteng munosabatlar global oqimlarni vujudga keltiradi (Mvrdal. 1957; Wallerstein. 1974; Grasland and Van Hamme. 2010; Van Hamme and Pion. 2012). Biroq inson va iqtisodiy omillarning hayot davomiyligi faqatgina aniq geografik omilga bog'liq emas u, shuningdek, kuchli tarixiy omilga, jumladan, jamoaviy va xususiy faktorlarga bog'liqdir. Bu omillar ularni uzoq yashashiga yordam beradi. Bunga qo'shimcha tarzda regionalizatsiya siyosiy jarayon bo'lib, bu yangi regionalizm deb ham ataladi, u makro-mintaqaviy darajadagi hamkorlik va integratsiyani nazarda tutadi (Storper. 1997; Hettne. 1995). Ko'pgina makro-mintaqaviy kelishuvlar iqtisodiy aloqalar, ayniqsa, erkin savdo kelishuvlaridan iborat. Shu sababli, bir xil makro-mintaqaviy tizimga bog'liq bo'lgan davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning yuqori sifati tovarlar va kapitallar aylanmasiga asoslangan siyosiy qarorlar orqali yanada kengaytiriladi. Yevropa Ittifoqi eng rivojlangan hududlar birlashmasida paydo bo'ldi. Chunki iqtisodiy integratsiyaga hukumat mexanizmiga bog'liq bo'lgan siyosiy integratsiya sherik bo'lgan.

Bu bilan bog'liq birinchi asosiy muammo – hududiy strategiya sifatida regionalizm da regionalizatsiya jarayonlari bilan aloqaviy mosligi bo'lgan darajasidir. Boshqacha qilib aytganda, real inson va iqtisodiy oqimdan ko'tarilayotgan funksiyaviy makrohududlar siyosiy hududiy shartnomalarning geografiyasiga mos keladimi? Yevropa holatida biz shuni topdikki, javob aniq tarzda – "yo'q". Yevropa bo'ylab chuqur va funksional tarzda integratsiyalashgan jahonning bir qismi bo'lgan funksional YeI ga a'zo bo'lmaganlar (Islandiya, Norvegiya, Shvetsariya, G'arbiy Bolqon davlatlari) hamda Yevropaning sharqiy, Janubi-sharqiy va janubiy "qo'shnilari", mos tarzda sobiq Ittifoq davlatlari, o'z ichiga olish uchun nafaqat Yevropaning siyosiy, balki an'anaviy cheklovlari ostida bo'ladi. Shimoliy Afrika bilan birgalikda Turkiya va Yaqin Sharq ham (Grasland va Van Hamme. 2011). Bu barcha hududlarda inson oqimi YeI hududi bilan kuchli funksional aloqalar, FDI, tovarlar va xizmatlar savdosi yoki havo aloqalari mavjuddir. Biroq bu aloqalar muvozanatga solinmagan va "aniq va ikkinchi darajali" aloqalar singari siyosiy-iqtisodiy o'ylashlardan tas-

virlanishi mumkin. Shimoli-sharqiy va Shimoliy Yevropaning asosiy davlatlari asosan o'rtacha va yuqori texnologik miqdori bilan xizmat va tovarlarni sotadi, ular xom materiallarni (Rossiya, Jazoir, Liviya va boshqalardan), asosan energiyani va past-qo'shilgan qiymatli ishlab chiqaruvchi tovarlarni (Marokash, Tunis, Misr va Turkiyadan) sotib oladi. Inson oqimi uchun, asosan talabalar va sifatli ishchilar hali ham imkoniyatlar zamini sifatida qabul qilingan G'arbiy Yevropa orqali o'ziga jalb qilinadi, turistlar oqimi esa qarama-qarshi yo'nalishni oladi. Natijada, Yevropa uning qo'shnilariga muhimroq ko'rinadi. Umumiy olganda, funksional aloqalarni qabul qilishda Yel chegaralari umumiy holatda uning chegaralari ulkan tarzda masofa bilan kamayishi ostida Yevropa ta'sirida tushunarsiz ko'rinadi, ammo ular, shuningdek, assimetrik sifatida ko'rinadi va bu chegaralar bo'ylab inson va iqtisodiy oqimlar muvozanatlashmagan².

1.2. Mintaqaviylashuvning nazariy masalalari

Mintaqa deganda, hududiy-iqtisodiy va milliy-madaniy kompleksli muayyan hudud tushuniladi, uning geografik, tabiiy, iqtisodiy, ijtimoiy-tarixiy, milliy-madaniy sharoitlari bir xil bo'ladi va ushbu hududni boshqalardan ajratishga asos bo'ladi deb aytish mumkin.

Hududning alohida ko'rinishi, spetsifik yaxlitlik bilan xarakterli yirik hududiy birlik. Tabiiy, siyosiy, iqtisodiy va boshqa turdagi mintaqalarga ajratiladi.

Sotsiomadaniy "Ko'pning birlikda bo'lishi", turli tashqi va mahalliy omillar hisobga olingan holda hayot sifatini ta'minlaydi. Yevropa mintaqashunosligida mintaqa davlatdan keyingi davlat va individ o'rtasidagi hududiy taksonomik birlik.

Hayotiy faoliyatning elita namunasi. Mintaqalarni ajratishda sotsiomadaniy kod ustuvorlik qiladi. U tabiiy-geografik, geosiyosiy, geoiqtisodiy va boshqa alomatlardan tashkil topadi.

Mintaqaviylashuv (Regionalization)

Mintaqaviylashuv hududiy xususiyati asosida iqtisodiy, madaniy, siyosiy, iqtisodiy jihatdan davlatlarning bir-biriga yaqinlashuv jara-

² Petty Pain and Gilles Van Hamme. Changing urban and regional relations in a globalizing world. Edvard Elgar. 2014.

yoni. Bu davlat va davlatdan yuqori darajada qarorlar qabul qilish jarayonida davlat hokimiyatining bir qism funksiyasini o'zida qamrab olgan turli institutlarning vujudga kelishi va rivojlanishi jarayonidir. Ya'ni mintaqalarning institutsional maqomga ega bo'lishi. Bildirilayotgan ta'riflarda globallashtiruv xalqaro munosabatlarning mintaqaviylashuviga ergashib boradi, davlat funksiyalarining bir qismi xalqaro yoki millat usti darajaga beriladi.

Jahon regionalizmi globallashtiruv bosqichlaridan biri bo'lishi bilan birga unga qarama-qarshi tendensiyadir. Boshqacha aytganda, mintaqaviylashuv markazlashgan tizimdan markazlashmagan tizim tomoniga o'tish tendensiyasi. Bugungi kunda ko'pgina rivojlanayotgan davlatlar mintaqaviy integratsiyada global raqobatga qarshi turishga urinishni ko'rishadi. Funksional belgisiga ko'ra, geosiyosiy, iqtisodiy, madaniy mintaqaviylashuv farqlanadi. Jahon tizimi va nazariy asosga bog'liq holda jahon shkalasida muhim va muhim bo'lmagan qism yagona jahon tizimi ichida assimetrik va teng bo'lmagan aloqalar mavjudligi bilan belgilanadi. Asosiy jahon iqtisodiy regionlarining foydasiga to'plangan (kapital, bilim va odamlar) miqdori markaz va aglomeratsiya hududlari o'rtasida noteng rivojlanishlar mavjudligini ko'rsatadi. Shunga qaramay, markaz va aglomeratsiyalarning rivojlanganlik darajalarini noteng munosabatlar deb xarakterlab bo'lmaydi³.

Xalqaro mintaqashunoslik fanida geosiyosiy mintaqaviylashuvda "katta makonlar"ning shakllanishi va ajratilishi, ularning harbiy-siyosiy va iqtisodiy qudrati jahon gegemoniga qarama-qarshi turishi mumkin.

Iqtisodiy mintaqaviylashuvda mintaqaviy guruhlar chegaralarida erkin savdo zonasi, bojxona ittifoqi va umumiy bozorni bosqichma-bosqich shakllantirishni o'z ichiga oladi. Iqtisodiy mintaqaviylashuv ikki asosiy shaklda namoyon bo'ladi: birinchidan, mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik, ikkinchidan, mintaqaviy iqtisodiy integratsiya. Mintaqaviy iqtisodiy hamkorlik davlat suverenitetini cheklamaydi va

³ Petty Pain and Gilles Van Hamme. Changing urban and regional relations in a globalizing world. Edvard Elgar. 2014, 13 b.

koordinatsiya metodiga amal qiladi. Mintaqaviy iqtisodiy integratsiya esa aksincha, subordinatsiya metodiga amal qiladi.

Madaniy mintaqaviylashuv sotsiomadaniy xususiyatlari bilan farqlanuvchi madaniy mintaqa va submintaqalarning rivojlanish jarayoniga e'tibor qaratadi.

Regionalizm – muayyan mintaqa manfaatlari asosida iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, madaniy va boshqa muammolarni o'rganish va hal etish yondashuvi. Regionalizm mintaqa xususiyatlari asosida shakllangan turli mintaqalardagi jarayonlar va institutlar borasidagi qarashlar va amaliyotlar tizimi.

1.3. Mintaqalar tasnifi

Boshqa bir asosiy manfaat regionalizatsiya jarayoni globallashuvga bog'langanmi yoki antinomikmi. Ikkinchi farazda, regionalizatsiya jarayoni ichki integratsiyani oshiradi, ammo asosan bo'xona to'lovi orqali global integratsiyani pasaytiradi. Birinchi farazda, qarama-qarshi holatda shu narsa ta'kidlanadiki, regionalizatsiya global savdoni ta'minlaydi. 1990-yillardagi ideologik muhitda, Yevropa integratsiyasi Yel 1993-yilda xizmatlar va tovarlarning erkin aylanishi bilan butunlay integratsiyalanganda potensial xavf sifatida ko'pgina iqtisodiy mualliflar orqali qabul qilingan (Krugman, 1991; Frankel, 1995). Asosiy qo'rquv shundaki, ichki iqtisodiy integratsiya iqtisodiy jarayon uchun eng zo'r muhit sifatida (neo) liberal mualliflar orqali ko'rib chiqilgan jahon erkin savdosi bo'lgan iqtisodiy ko'pdavlatlilikni cheklash sifatida harakatlanuvchi iqtisodiy bo'xona orqali birlashishi mumkin (Richard va Zanin, 2009). Biroq, 1990-yillarning oxirida bu qo'rquvlar pasaygandek tuyuladi va hududiy erkin savdo kelishuvlari haqida qarashlar butunlay o'zgargan. Albatta, ko'pgina mualliflar shuni ko'rsatishdiki, ichki tarzda integratsiyalashgan makrohududlar iqtisodiy himoyalangan hududlarga olib bormadi (Anselin va O'Lofin, 1996; Poon, 1997). Qarama-qarshi holatda ichki va tashqi savdo yuqori darajalarda rivojlandi.

Shu bois, regionalizatsiya haqida nazariy qarashlar rivojlangan holatda o'zgardi, bu vaqtda maqsad bir xilligicha qoldi: o'sayotgan liberalizatsiya va savdo. Ba'zi mualliflar uchun, regionalizatsiya ik-

kinchi darajali holat sifatida ko'riladi, boshqalar uchun esa, bu global shkalada liberalizatsiyani to'ldirishda muhimdir (Bhagvati, 1992: Mashayeki va Ito, 2005; Richard va Zanin, 2009). Bu ikkinchi qarash aniq tarzda 2009-yilgi jahon rivojlanishida Jahon Banki orqali qabul qilingan⁴.

Agar oxirgi maqsad asosan "uchinchi dunyo" deb ataluvchi mamlakatlar uchun jahon shkalasida iqtisodiy integratsiya bo'lsa, makrohududli integratsiya hozir keng tarzda bu maqsadga erishishda yaxshi yo'l sifatida qabul qilinadi. Bu shuning uchunki, bunday integratsiya yuqori aglomeratsiya iqtisodlarini qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiy rivojlanishni kuchaytira oladi va liberalizatsiya cheklangan hududiy asosda siyosiy jihatdan yaxshiroq qabul qilinadi. Qisqa qilib aytganda, regionalizatsiya hozir umumiy tarzda ijobiy jarayon sifatida ko'riladi, chunki u savdo va globallashuvni ta'minlaydi va ta'minlanuvchi savdo hududiy iqtisodiy rivojlanishni o'stirishi kutiladi. Globallashuv tabiatidagi asosiy farq dastur va globallashuv qarashi sifatida milliy davlatning pasayishidir va shuning uchun bu jahon o'zgarishini tushunishga eng zo'r yo'lni ko'rsatib beradi. Bu asosda asosiy zamonaviy ijtimoiy jarayonlar global darajada sodir bo'ladi, ya'ni milliy davlatlarning o'rtacha darajasiz: transmilliy korporatsiyalar qudratining o'sishi, yangi kommunikatsion texnologiyalar orqali qilingan madaniy almashinuvlar, muayyan joylarda kamroq o'rnatilgan ijtimoiy jahon elitasining ko'rinishi va turli xil darajalarda siyosiy qatnashuvlar⁵.

Zamonaviy dunyoda geografik alomatlariga ko'ra G'arb, Amerika va Sharq regionalizmi farqlanadi.

Xalqaro mintaqashunoslik fanida G'arb regionalizmi deganda har qanday jamiyatda shaxs manfaat va huquqlarning ustuvorligiga asoslangan Yevropa mintaqaviylashuvi muvaffaqiyatli rivojlanayotganligi tushuniladi.

⁴ Petty Pain and Gilles Van Hamme. Changing urban and regional relations in a globalizing world. Edvard Elgar. 2014, 15 b.

⁵ Petty Pain and Gilles Van Hamme. Changing urban and regional relations in a globalizing world. Edvard Elgar. 2014.

Amerika mintaqaviylashuvi Amerika liberalizmi G'arb liberal qadriyatlaridan foydalangan holda yuqori texnologiyalar geografik periferiyasiga aylandi.

Sharq mintaqaviylashuvi avtoritar davlat hokimiyati bilan bosqichma-bosqich jahon bozoriga ochiq bo'lishga asoslanadi. Xitoy va boshqa Osiyo davlatlari Sharq mintaqaviylashuvidan foydalanmoqda.

Ko'pgina turli soha maktablari bu qarashni ko'rilayotgandek qabul qilsa, global shaharlar va tarmoq aloqasi farqlanuvchi sifatida ko'riladi, chunki bu shuni olg'a suradiki, Taylorning empirik "jahon shahar tarmog'i aloqasi Wallersteinning jahon tizimlari tahlilidan keladi" nazariyasiga qaramasdan globallashuvning asosiy kuchi shaharlar bo'ladi.

Birinchidan, mintaqalar tasnifi bo'yicha makromintaqa, davlat darajasidagi mintaq va submintaqa kabi uch darajaga ajratiladi.

Makromintaqalarga global miqyosdagi yirik hududiy tuzilmalar tegishli bo'ladi. Masalan, makromintaqalarga Yevropa Ittifoqi va boshqa xalqaro mintaqaviy guruhlar kiradi.

Davlat zamonaviy xalqaro munosabatlarning asosiy subyekti hisoblanadi, u o'z vazifalarining bir qismini yuqori yoki quyi turuvchi mintaqaviy darajalarga beradi.

Submintaqa – asosiy mintaqalardan bir taksonomik pog'ona quyi turuvchi mintaq hisoblanadi.

Ikkinchidan, funksional belgilariga ko'ra, mintaqalarning bir qator turlari farqlanadi:

- Kollektiv xavfsizlikni ta'minlovchi yagona harbiy-strategik tizimga tegishli davlat geosiyosiy (geostrategik) mintaqani hosil qiladi.

- Geosiyosiy (nizoli) mintaq.

- Ma'muriy mintaq – siyosiy-ma'muriy tuzumning taksonomik darajasi markaziy hokimiyat u orqali mintaqaviy siyosatini amalga oshiradi.

- Iqtisodiy mintaq-xalqaro mehnat taqsimotida ixtisoslashgan ishlab chiqarish hududi.

- Sotsiomadaniy mintaq – tamadduniy kod uzoq vaqt davomida shakllangan hududiy birlik.

Yevropa mintaqashunosligi to'g'risidagi deklaratsiyaga ko'ra, Yevropa mintaqasi, transchegaraviy va muammoli mintaqalarga ajratiladi.

Yevropa mintaqasi bevosita davlat darajasidagi ma'muriy birliklar. Mintaqa tegishli siyosiy vakolatlari mavjud hukumatga ega.

Transchegaraviy mintaqa – ikki yoki bir qancha davlat chegara hududiy jamoalarini o'z ichiga oluvchi mintaqa. Unda konsolidatsiyalangan budjet iqtisodiy, transport, madaniyat, fan, ta'lim va ekologiya sohalarida qo'shma dasturlarga ega bo'ladi.

Muammoli mintaqalar. Kam rivojlangan, sanoati inqirozga yuz tutgan, qishloq xo'jaligiga qaram bo'lgan davlatlar muammoli mintaqalar maqomiga ega.

Iqtisodiy munosabatlarga ko'ra:

1) Donor mintaqa;

2) Depressiv mintaqa.

Mintaqaviy hamkorlik darajalari:

Mintaqalararo hamkorlik, submintaqalararo hamkorlik, transchegaraviy hamkorlik.

Nazorat uchun savollar va topshiriqlar

1. Xalqaro mintaqashunoslikni fan sifatida ajralib chiqishiga nima sabab bo'ldi va uning vazifalari (shartlari) qanday?

2. Xalqaro siyosiy mintaqa geografik mintaqadan nimasi bilan farq qiladi?

3. Zamonaviy mintaqashunoslik tizimida qanday bo'limlarni ajratib ko'rsatish mumkin?

4. Xalqaro mintaqashunoslik faniga oid qanday yondashuvlar mavjud?

5. Xalqaro mintaqashunoslik fanining jadal rivojlanishi qachon boshlandi?

6. Mintaqashunoslik predmeti qaysi davrdan fan sifatida qabul qilindi?

7. Qaysi davr "Mintaqalar" deb nomlanadi va nima uchun?

8. Mintaqashunoslikning boshqa fanlar bilan o'zaro qanday aloqadorligi mavjud?

9. Integratsion jarayonning ijobiy tarafi nimadan iborat?
10. Xalqaro iqtisodiy integratsiyaning mohiyati nimada?
11. Integratsiyani o'rganishda pozitivistlar va kognitivistlar yondashuvlarida qanday farq bor?
12. "Tashkillashtirilgan integratsiya"dan "notashkiliy integratsiya" ning qanday farqi bor?
13. Yevropada borayotgan integratsion jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlari nimalardan iborat?

Mustaqil ish uchun topshiriqlar

1. Xalqaro mintaqashunoslik fanini o'rganishning dolzarbligi haqida ma'lumot tayyorlang.
2. Xalqaro mintaqashunoslik fanini jadal o'rganish davri mavzusida ma'lumotlar to'plang.
3. "Markaziy Osiyodagi mintaqaviylashuv" mavzusida ma'ruza tayyorlang.
4. "Mintaqaviylashuv-regionalistika" mavzusida ma'lumotlar tayyorlang.
5. "Mintaqaviylashuvdan asosiy maqsad nima?" mavzusida referat tayyorlang.
6. Integratsiya borasidagi ta'riflarni o'rganib, tahlil eting.
7. Yevropa Ittifoqi doirasida integratsion jarayonlarni mustahkamlash borasida olib borilayotgan chora-tadbirlar haqida ma'ruza tayyorlang.
8. Hozirgi davrda mavjud integratsion birlashmalar haqida referat tayyorlang.
9. Markaziy Osiyo integratsiyasining xususiyatlari mavzusida referat tayyorlang.
10. Arab davlatlarida mavjud integratsion birlashmalar haqida referat tayyorlang.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar

1. Kathy Pain. Changing Urban and Regional Relations in a Globalizing World. – USA, 2014. – 248p.

2. TimoBehr., JuhaJokela. Regionalism and global governance: the emerging agenda. –Notre Europe, 2011. – 67 p.

3. Rouben Azizian, Carleton Cramer. Regionalism, security and cooperation in Oceania. – USA: APCSS, 2015. – 172 p.

Qo‘shimcha adabiyotlar

1. Барыгин И. Н. Международное регионоведение.–СПб.: Питер, 2016, 384 с.

2. Мухаммадсидиков М.М. Замоновий халқаро муносабатларнинг минтакавий жиҳатлари (ўқув кўлланма) –Т: ТошДШИ, 2013. – 182 б.

3. Мухаммадсидиков М.М. Хорижий Шарқ ва Ғарб мамлакатларида ижтимоий-сиёсий жараёнлар (ўқув кўлланма) –Т: ТошДШИ, 2013, 160 б.

4. Muhammadsidiqov M.M. Sharq mamlakatlari xalqaro munosabatlari (o‘quv qo‘llanma). – Т.: ToshDSHI, 2017, 240 b.